

**BIS
2021—2024
PROGRAMMA
REGIONALE
MUSEA**

INLEIDING

Sinds 2007 heeft het Zeeuws Museum consistent gewerkt aan een beleid waarin de collecties actief worden gebruikt. Om de gebruiksfunctie van collectie en kunst verder te verankeren in de museumpraktijk wordt de komende beleidsperiode onderzocht op welke manier de filosofie van The Useful Art Movement kan worden vertaald náár en toegepast in de praktijk van het Zeeuws Museum. Of anders geformuleerd; hoe we kunst en erfgoed meer kunnen integreren in de samenleving. Deze wens komt voort vanuit onze missie en visie. In onze visie stellen we dat het museum de ideale plek is om te reflecteren, te experimenteren en om nieuwe werelden uit te denken en uit te testen. We zetten kunst en cultuur in om andere perspectieven te openen en om samen te leren.

In het onderhavige voorstel richten wij ons vanuit onze missie, *Het verbinden van nieuwe generaties met het erfgoed van Zeeland*, in eerste instantie op het thema eenzaamheid. We willen mensen met het erfgoed, met elkaar en met het museum verbinden. Wij willen vanuit die gedachte onderzoeken of musea kunnen bijdragen aan een moeilijk oplosbaar maatschappelijk probleem zoals het bestrijden van eenzaamheid. Ter inspiratie kijken we daarvoor onder andere naar de beweging van Arte Útil of, vertaald, Useful Art.

PIONIEREN MET COLLECTIE

Sinds de heropening in 2007 experimenteert het Zeeuws Museum met het gebruik van de collectie. Stukken uit de Zeeuwse dracht worden gedragen in modeshows en dienen ter inspiratie van nieuwe generaties ontwerpers. Door vernieuwend opdrachtgeverschap nodigt het museum kunstenaars en ontwerpers uit om aan de slag te gaan met streekdrachten, natuurhistorie en andere collecties en zo het erfgoed van de toekomst te produceren. Deze pionierende aanpak zal in latere jaren navolging krijgen in verschillende andere Nederlandse musea. Ander voorbeeld hiervan is ons meerjarig project HANDWERK. HANDWERK is gericht op het bewaren, doorgeven en vernieuwen van immaterieel erfgoed in de vorm van traditionele ambachten. De methodiek van HANDWERK vindt navolging onder andere in het AmbachtenLab van het Openluchtmuseum; de eerste presentatie daarvan vindt plaats vanaf maart a.s. in de Museumfabriek in Twente. <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/page/7130/ambachtenlab-klompenmaken>.

Ook in Europees verband wordt het project als een zeer inspirerend voorbeeld voor de omgang met immaterieel erfgoed gezien. Op het afsluitende congres van het Europese project Intangible cultural heritage and museums wordt het getoond als één van de zes meest inspirerende voorbeelden na drie jaar inventariseren. <https://www.ichandmuseums.eu/en/events/detail/imp-concluding-symposium-museums-and-intangible-heritage-towards-a-third-space-in-the-heritage-sector#tab-program>.

Onze collectie is ook op minder voor de hand liggende manieren een inspiratiebron. De afgelopen tien jaar heeft ons suppoostenteam een transitie doorgemaakt van beveiliging naar gastheer of gastvrouw. Deze

transitie wilden ze ook graag in hun uniform tot uiting laten komen. In samenspraak met de medewerkers van het museum heeft modeontwerper Monique van Heist een nieuw uniform ontworpen o.a. gebaseerd op het Zeeuwse boerenmannenpak. Naar aanleiding van de presentatie van het uniform tijdens de DDW 2019 in Eindhoven hebben meerdere grote musea het Zeeuws Museum benaderd voor informatie over het ontwerpproces.

In het culturele veld van Nederland neemt het Zeeuws Museum hiermee een voorbeeld-stellende rol in. Veel museumprofessionals kennen het museum en zijn inspirerende, onconventionele werkwijze.

Met deze vernieuwende aanpak is de afstand tot het culturele veld in Zeeland aanvankelijk wat groter geworden. De laatste jaren zijn de banden aangehaald en wordt er veel kennis gedeeld vanuit het museum via de Vereniging van Zeeuwse Musea. Ook wordt er weer vaker samenwerking gezocht met andere Zeeuwse instellingen. Voorbeelden hiervan zijn het Goese Lyceum(MBO) en de historische Meermanwerf in Arnemuiden tijdens HANDWERK, het Visserijmuseum in Breskens tijdens de lopende tentoonstelling *Nooit meer Werken* en zorginstelling SVRZ met MBO opleiding SCALDA in het kader van *Huis van Herinnering*. Dankzij deze samenwerkingen heeft het museum een beweging gemaakt van opdrachtgever naar partner in een gelijkwaardige samenwerking. We hebben een stap gemaakt waarbij we niet meer alleen programmeren voor een breed publiek maar met de programmering tegelijkertijd inzetten op maatwerk waarbij een kwalitatieve ervaring wordt geboden voor specifieke publieksgroepen. Waar mogelijk ontstaat dit aanbod in samenwerking met de doelgroep.

Kunst en musea behoren effect te hebben in de maatschappij, als onderdeel van het dagelijks leven en niet slechts als een bijzondere, individuele bezoekerservaring. Dat zijn de uitgangspunten van The Useful Art Association. Deze beweging, begonnen in New York door de Cubaanse kunstenaar Tania Bruguera, legt de basis voor het museum 3.0. Terwijl de bezoeker in het museum 2.0 werd geactiveerd en betrokken bij het gesprek, gaat het museum 3.0 een stap verder. Het richt zich op leren door te maken en te doen en het stelt tegelijkertijd een programma samen dat oplossingen biedt voor maatschappelijke problemen. Het ziet collecties en tentoonstellingen niet als eindpunt, maar als het startpunt voor een manier om kunst toe te passen in het dagelijks leven. Dit sluit goed aan bij de ontwikkeling die het museum de laatste jaren heeft doorgemaakt.

In 2012 zijn de volgende criteria geformuleerd voor Arte Útil projecten:

- 1) Propose new uses for art within society
- 2) Use artistic thinking to challenge the field within which it operates
- 3) Respond to current urgencies
- 4) Operate on a 1:1 scale
- 5) Replace authors with initiators and spectators with users
- 6) Have practical, beneficial outcomes for its users
- 7) Pursue sustainability
- 8) Re-establish aesthetics as a system of transformation

<https://www.arte-util.org/about/colophon/>

Een voorbeeld van een organisatie die werkt volgens deze uitgangspunten is het *Middlesbrough Museum of Art (MIMA)*, dat zichzelf positioneert als een *Useful Museum*. Zij verwoorden het als volgt: "The museum should not just be for a special occasion or a destination day out, but a guide in how to live more creatively, humanely; a resource that people can use regularly – like a church, the gym, a social club – to replenish and enrich their daily lives."

In december 2018 heeft de inhoudelijke staf van het Zeeuws Museum een werkbezoek gebracht aan het MIMA waarbij ze veel ervaringen heeft gehoord van de leiding en alle medewerkers. Ook hebben ze met eigen ogen gezien hoe intensief wordt gewerkt met verschillende doelgroepen en gemeenschappen. Het MIMA is werkelijk een plek waar mensen regelmatig komen. bijvoorbeeld de gratis wekelijkse lunch, die door de museumstaf wordt geserveerd voor maximaal 150 mensen, wordt bezocht door mensen uit het opvangcentrum voor vluchtelingen, studenten, jonge moeders met kleine kinderen, ouderen, etc. Er zit een bonte mix van mensen van verschillende achtergronden aan grote gemeenschappelijke tafels. Er zijn taallessen voor mensen die Engels als tweede taal leren in de museumzalen en ook het ouder-kind uurtje en de wekelijkse opvang voor mensen met dementie wordt goed bezocht door een vaste groep mensen. In het aanbod valt echter op dat er weinig tot geen gebruik wordt gemaakt van de museale collectie (vooral hedendaagse kunst) en de tentoonstellingen. Het accent ligt vooral op het maatschappelijk belang van het museum.

<https://vanabbemuseum.nl/en/programme/programme/museum-of-arte-util/>

In Nederland is o.a. het Van Abbe Museum in 2013/2014 tijdelijk getransformeerd tot een Arte Útil museum of een Social Power Plant. De publicatie *Facing Value* (2017) van Stroom uit Den Haag is ook schatplichtig aan deze beweging.

Bron: *Useful art Association* <https://www.taniabruquera.com/cms/528-0-Introduction-on+Useful+Art.htm>

Een andere inspiratie vormt het eveneens uit Engeland afkomstige project *Museum on prescription* (2017). "Museums on Prescription is a three-year research project (2014-17) funded by the Arts and Humanities Research Council investigating the value of heritage encounters in social prescribing. Social prescribing links people to sources of community support to improve their health and wellbeing. The Museums on Prescription project connected lonely older people at risk of social isolation to partner museums in Central London and Kent. The project researched the processes, practices, value and impact of social prescription schemes in the arts and cultural sector with specific reference to museums (including galleries)."

De impact op de deelnemers van het project was significant en geeft aan dat een museum effectief ingezet kan worden bij het bestrijden van eenzaamheid en sociaal isolement.

Dit sluit aan bij de trend in Nederland waarbij onder andere cultuuraanbod wordt gezien als nulde lijnszorg. De nulde lijn wordt ook wel preventieve zorg genoemd. Doelgroepen van deze preventieve zorg zijn bv. rokers, mensen met overgewicht, maar ook mensen die zich eenzaam voelen. Sportclubs, musea, maar ook actieve cultuurbeoefening wordt ook onder de nulde lijnszorg geschaard. Onder andere de gemeente Middelburg kiest er voor om de komende jaren meer in te zetten op preventie, teneinde de kosten van de zorg te verlagen. Daarbij wordt expliciet naar maatschappelijke organisaties in de cultuur en sportsector gekeken.

De afgelopen jaren heeft het ZM al veel ervaring opgedaan op het gebied van (sociale) innovatie. Een voorbeeld hiervan is het project HANDWERK. In HANDWERK werd samen met verschillende partijen (onderwijs, ambachtslieden en ontwerpers) aan innovatie gewerkt. Het museum biedt daarmee een platform voor experiment en geeft zo een toekomst aan het ambacht en de vaardigheden die hiermee samenhangen. Om het immateriële erfgoed van het ambacht te behouden wordt ingespeeld op nieuwe markten door het ambacht aan te passen aan eigentijdse behoeften en betekenissen. Het bijzondere aan dit project is dat alle betrokken partijen een bijdrage leveren aan de totstandkoming van een hoogwaardig en creatief eindproduct. Door samenwerking met maatschappelijke partners wordt de werkplaatsfunctie in de komende jaren uitgebreid tot een werkplaats voor maatschappelijke innovatie.

<https://www.ucl.ac.uk/culture/projects/museums-on-prescription>

<https://culturehealthresearch.files.wordpress.com/2017/10/mopguide.pdf>

Een ander voorbeeld zijn de programma's in het sociale domein van het Zeeuws Museum waar al sinds 2013 met succes aan wordt gewerkt. In samenwerking met de Zeeuwse zorginstelling SVRZ en met ondersteuning van studenten van de Reinwardt Academie, is het project *Huis van Herinnering* ontwikkeld (collectie in het museum is aanleiding voor een intensieve en persoonlijke ontmoeting tussen zorgbehoevende ouderen en jongeren die nog in opleiding zijn). Dit project is inmiddels een structureel programma in samenwerking met de zorg (SVRZ) en het onderwijs (MBO Scalda). Vervolgens heeft het Zeeuws Museum zich aangesloten bij de Nederlandse musea die onder leiding van het Van Abbe Museum en het Stedelijk Museum Onvergetelijk (voor mensen met dementie en hun naasten) aanbieden. Hierin worden mensen met dementie geactiveerd op een manier die bij uitstek bij het museum past. Andere hersengebieden worden aangesproken door samen naar kunst en erfgoed te kijken waardoor herinneringen worden geactiveerd. Een mooi en effectief voorbeeld van hoe de collectie als instrument ingezet kan worden. Het onderhavige voorstel bouwt voort op bestaand beleid en aanbod en breidt dit op structurele basis uit.

Gekoppeld aan het tentoonstellingsprogramma voor de komende 4 jaar heeft het Zeeuws Museum de intentie om bij ca. één tentoonstelling per jaar in lijn met de filosofie van *useful art* een project op te starten, in samenspraak en samenwerking met een specifieke doelgroep, gericht op het bestrijden van eenzaamheid. Hierbij wordt nadrukkelijk een relatie gezocht met de collectie van het museum en de tentoonstellingen; het museum is meer dan een decor.

Het tentoonstellingsprogramma voor de periode 2021 – 2024 heeft als overkoepelend thema *Geen mens is een eiland* (No man is an island) uit een gedicht van de Engelse dichter John Donne (1572-1631). Dit thema sluit inhoudelijk aan bij de uitgangspunten in onze visie en bij de vaste presentatie (geopend in 2017) getiteld Dit is Zeeland waarin de geografische structuur van de Zeeuwse eilanden als vertrekpunt wordt genomen. Het thema biedt de mogelijkheid om het te hebben over eenheid en verscheidenheid, gevoelens van afzondering (eenzaamheid) of ontheemd zijn (heimwee) maar ook juist van verbondenheid en ergens bij horen. Elk jaar wordt een andere vorm van verbonden zijn uitgewerkt: letterlijke verbindingen van de eilanden door bruggen en veerdiensten, verbindingen in de tijd door het terugkeren van ideeën en modes, overzeese verbindingen door internationale handel.

In de randprogrammering kunnen thema's aan de orde komen zoals scheidslijnen in de samenleving in verschillende tijden -denk aan de klassensamenleving in de tijd van de 16e eeuwse schilder Adriaen van de Venne, de verzuiling in de jaren vijftig en de mediabubbels en identiteitspolitiek van de jaren '10 - of over het terugtrekken op je eiland of juist over migratie.

2021

ADRIAEN VAN DE VENNE (1589-1662)

Van de Venne was een veelzijdig kunstenaar. Behalve als schilder was hij actief als tekenaar, prentontwerper, boekillustrator en dichter. Deze kunstvormen stonden niet op zichzelf, maar waren in zijn ogen nauw met elkaar verbonden. In de tentoonstelling staan Van de Venne's Middelburgse jaren (1614-1624) centraal. In deze beginperiode van zijn carrière toonde hij zich een buitengewoon goede observant, die in zijn werk oog heeft voor alle lagen van de bevolking, van arm tot rijk, en deze treffend in zijn werk neerzet. Deze tentoonstelling is deel van een tweeluik. Het Haags Historisch Museum laat nl. in de zelfde periode zijn werk uit de Haagse periode zien.

INTROVERT

Introvert, naar binnen gericht zijn. Verstillend in objecten en kunstwerken (o.a. portretten Heyse). De Zeeuwse volksaard is eerder zwijgzam dan uitgesproken. Zwijgzamheid kan ook veelzeggend zijn. De introverte mens is vaak een gevoelsmens.

Monografie Jan Heyse (1882-1954)

Beïnvloed door de verinnerlijking van de Vlaamse Primitieven heeft Heyse een ingetogen manier van werken. Dit paste goed bij zijn karakter: hij was een rustige en zwijgzame man. Zijn tekeningen, schilderijen en grafisch werk tonen een beheersing van uiteenlopende technieken. Heyse paste deze met veel geduld toe. Middels een omvangrijke bruikleen uit een privécollectie, die naast voltooide werken ook vele werkschetsen bevat, wordt inzicht gegeven in Heyse's werkwijze om tot zijn karakteristieke en ingetogen beelden te komen.

Introvert

Parallel aan de presentatie over het werk van Jan Heyse presenteert het Zeeuws Museum een tentoonstelling over het zwijgzame en het naar binnen gekeerde. Welke invloed hebben de Vlaamse burens op deze karaktertrek? De Vlaamse Primitieven waren van doorslaggevend belang voor de ontwikkeling van de Zeeuwse kunstenaar Jan Heyse. Al direct zou de invloed van Hans Memling onmiskenbaar zijn: de stemming van de figuren en landschappen van Heyse kregen een meer naar binnen gericht karakter.

Ook andere kunstenaars die in de jaren 1910 actief waren in Zeeland als Jan Toorop en Piet Mondriaan gunnen de kijker een blik in hun diepere zelf; ze richten de blik naar binnen op zoek naar spiritualiteit. Ook de 16e eeuwse

Zeeuwse schilder maakte werk dat als introvert kan worden ervaren. Adriaen Coorte bijvoorbeeld, maakt composities van eenvoudige onderwerpen als groenten, fruit en schelpen; kleine verfijnde stillevens met een intieme sfeer. Heel wat anders dan de overdadige pronkstilleven, met dure etenswaren en spullen, die in zijn tijd in de mode zijn.

Maar ook hedendaagse kunstenaars zoals Mark Manders maken uitgesproken introvert werk.

2022

KLIMAATADAPTATIE

Het is hét grote verhaal van deze tijd. We kunnen het ons amper voorstellen, maar de beslissingen die we de komende jaren gaan nemen zijn bepalend voor hoe snel de aarde opwarmt en de biodiversiteit afneemt. De vragen waar we voor staan, gaan over hoe we wonen, werken, leven, eten, reizen en recreëren. Ze gaan over onze vrijheid en ons geloof in vooruitgang. Over hoe we omgaan met veiligheids- en gezondheidsrisico's, met verdwijnend land. Over de vraag wanneer klimaatbeleid wel of niet eerlijk is. Over hoeveel we kunnen dragen en wat redelijk is om aan anderen over te laten. Over hoe we de belangen van toekomstige generaties laten meewegen.

Maandelijks organiseert het ZM gesprekken waarin mensen hun gevoelens van machteloosheid en zorgen over klimaatverandering, met elkaar bespreken. In een presentatie worden een aantal strategieën onderzocht die kunnen bijdragen aan een omwenteling in de Zeeuwse context.

- OPZOUTEN, zout maken of wegwezen. Over zilte landbouw en nieuwe toepassingen van zout (zoals bijv. energieopwekking)
- HERGEBRUIK (kleding, architectuur)
- VERBINDING Modeontwerpers met Zeeuws DNA en kringloop (cyclische verbindingen in de tijd)

(loopt door tot in 2023
waardoor overige
activiteiten in Zeeland
rond 70 jaar ramp in
februari aansluiten)

Na een woelige periode van nationale en internationale (overzeese) handel in de 16de en 17de eeuw die Zeeland beroemd en berucht maakt, trekken de Zeeuwen zich terug in hun veilige (kerk) gemeenschappen en het eigen erf. Om hun identiteit te borgen, ontwikkelen en dragen zij vanaf 1800 tot halverwege de 20ste eeuw streek (eiland) gebonden kleding. Het maken van de eigen kleding met daarin verscholen veel symboliek, geloof en familiebindingen is een traditie die met hart en ziel doorgegeven wordt van vader op zoon (kleermakers) en van moeder op dochter (naaisters). Als de streekdracht verdwijnt is het gedaan met deze traditie die families met elkaar verbindt en eilanden onderscheidt. In een nieuwe tijd is Zeeland niet de eerste provincie bovenaan de lijst van High Fashion. Toch ruikt een enkele avontuurlijke scholier aan de wereld van de mode. Rianne de Witte, David Laport, Gino Anthonisse, Lara Zwaan, Sebastiaan Kramer en Sjaak Hullekes : allen beoefenen het modevak buiten de provincie op een opvallend gedreven manier met zelfs internationaal succes. Valt daarin nog wat te bespeuren van hun Zeeuws DNA? Wat hebben zij gemeenschappelijk met elkaar enerzijds en met hun Zeeuwse voorouders anderzijds? Verbreekt de nieuwe tijd de (oer) verbindingen?

VLAGGEN EN VAANDELS

Met het tonen van een vlag of vaandel laat je zien bij welke groep of beweging je hoort of waar je affiniteit ligt. In de collectie van het Zeeuws Museum bevinden zich een aantal bijzondere vlaggen en vaandels, zoals bijvoorbeeld een 18^e-eeuwse prinsgezinde vlag en een vaandel van 'De Gemeente-kraan-werkers' te Middelburg uit 1867. In deze presentatie wordt, naast het tonen van de objecten zelf, ingegaan op de verenigingen, de politieke en maatschappelijke bewegingen en organisaties waarbij deze horen.

VAN STREEKDRACHT NAAR KRINGLOOPFOLKLORE

Het Zeeuws Museum wordt regelmatig benaderd door bezoekers met de vraag of het oude kostuum van vader of moeder, opa of oma een welkome aanvulling op de streekdrachtcollectie is "anders gaat het bij het oud vuil". Maar alles is even uniek en met de hand gemaakt uit stoffen die niet meer geproduceerd worden. De verhalen van de dragers zijn al even uniek. De kleding legt een heel leven open: zichtbare geloofsuitingen en familieverbintenissen, noeste arbeid en een voorbij tijd allemaal in 1 vuilniszak. Een hele garderobe is echter wel veel; veel te veel. De capaciteit van bewaren is niet oneindig, het ruimtegebrek zelfs nijpend. In deze tijd waarin uit milieuoverwegingen en algehele vervuiling een slot op massaproductie moet en kleding een tweede of derde leven krijgt is er wellicht ook een kans voor deze vuilniszakken. Mode initiatieven als reSHARE (Sebastiaan Kramer en Sjaak Hullekes ism. met het Leger des Heils) en HACKED BY (Alexander van Slobbe en Francisco van Benthem ism. H&M) geven bestaande kleding een nieuw modeleven. Misschien zit er in de zoveelste vuilniszak ook wel een toekomstig nieuw verhaal met een verbinding naar het oude?

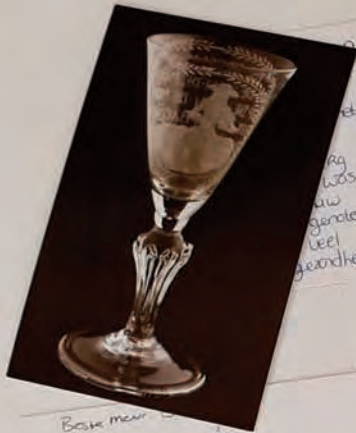
VERBINDING: BINNEN ZEELAND

Zeeland is aan de ene kant een gebied van eilanden en aan de andere kant een regio die al sinds de middeleeuwen bestuurlijk één geheel vormt. In een regio waarin men enerzijds sterk aan eigen dorp of stad was (en is) gebonden, is desondanks verhuisd van de ene naar de andere plaats, vanwege werk of huwelijk. In deze tentoonstelling wordt belicht hoe men door de eeuwen heen contact onderhield met familie en vrienden, zowel direct contact, door het reizen met veer, postkoets of trein, als indirect contact, bijvoorbeeld door het schrijven van brieven. En over hoe dit nu gaat en hoe het in de toekomst zou kunnen gaan.

Beste mevrouw —
Ik vond het leuk dat u er bij was
in het visserymuseum, ik hoop dat
u een leuke, leerzame dag heeft
gehad. Wij vonden het leuk om met
u mee te kijken!
Groeten! Aischa

Beste mevrouw —
Het was een leuke,
en leerzame dag
in het visserymuseum.
Samen met het
museum, met veel
hulpenbare dingen
van vroeger.
Na de rondleiding
Samen gezeten.
Het goed u goed!

Vriendelijke
groet,
Dinie

Beste mevrouw —
Ik hoop dat u
genoten heeft
van het museum.
Ik vond het leuk
om u te leren
kennen.
groeten

Beste Lenie (Lena op zondag)
Wat hebben wij een leuke
ochtend en middag met jou
gehad.
Bedankt voor je mooie
en leerzame verhalen!

We wensen je veel
geluk en gezondheid verder!

groetjes van
Deborah & Esmée

Beste Jo,
Bedankt voor de gezellige ochtend
in het Visserymuseum. Ik vond
het erg leuk om samen met u rond
te kijken naar de historie van
Breskens. Op naar de 60 jaar zodat
u het vernieuwde museum ook weer
kunt komen bezoeken. Wij wensen u
alle goet.

Beste Annelie W.
u bent naar het
Visserymuseum
gevoerd in Breskens.
Ik hoop dat
u het er leuk
vond. Wij in
ieder geval
wel.

Lieve Rie —
Ik vond het fijn om
je weer te zien.
En wat fijn dat je
me nog herkende van de bonbon.
de kipt dat ik
werkte in Rozenoord.
Het was een
mooie dag. Ik heb
er erg van genoten.
om u te zien
genieten van het
museum, het broodje.
museum, het broodje.
Wie weet zien
elkaar nog.
Dikke kus
Annemieke

Lieve Rie,
Ik hoop dat je
vandaag hebt
genoten.
Ik vond het leuk
om je te leren
kennen!

je bent een lieve
sociale vrouw.
groetjes
Rie

VERBINDING: KOLONIËN / SLAVERNIJ (VERBINDING MET OVERZEE)

In 2020 wordt als onderdeel van de nieuwe collectiewaardering volgens de methode van Museum op de weegschaal, een werkgroep opgericht die zich bezighoudt met de vraag hoe de collectie uitgebreid kan worden met materieel en/of immaterieel erfgoed dat gaat over de koloniale geschiedenis en de Zeeuwse slavenhandel. In de werkgroep zitten o.a. vertegenwoordigers van de Surinaamse gemeenschap in Zeeland. We verwachten dat uit dit traject nieuwe perspectieven naar voren komen op de verbindingen tussen Zeeland en de voormalige koloniën die uitgewerkt kunnen worden tot een presentatie.

ZEEUWS ZILVER

Onder kenners en verzamelaars is het echt een begrip 'Zeeuws zilver', maar waarom is dat zo? Zeeuws zilver wordt in deze tentoonstelling in een breed historisch perspectief geplaatst. Niet alleen worden bijzondere zilveren objecten getoond, maar ook er wordt ingegaan op de makers van deze zilveren voorwerpen en op de opdrachtgevers ervan. Hoe kwamen die laatsten bijvoorbeeld aan hun rijkdom? En welke weg heeft het ruwe zilver afgelegd voor het hier in Zeeland kon worden bewerkt?

EENZAAMHEID

Definitie:

'Eenzaamheid is het subjectief ervaren van een onplezierig of ontoelaatbaar gemis aan (kwaliteit van) bepaalde sociale relaties' (Van Tilburg en De Jong Gierveld, 2007). Daarbij kan het gaan om het aantal contacten en/of de kwaliteit ervan:

- Sociale eenzaamheid is het missen van contact en relaties met mensen waarmee je gemeenschappelijke kenmerken deelt (bijvoorbeeld bij mensen die weinig of geen familie, vrienden, kennissen of collega's (meer) hebben);
- Emotionele eenzaamheid is het missen van een hechte, intieme band met anderen (bijvoorbeeld bij ouderen van wie de levenspartner is weggevallen).

Gevolgen

De gevolgen van eenzaamheid kunnen groot zijn. Naast het '*minder meedoen*' in de samenleving kan eenzaamheid leiden tot serieuze *gezondheidsrisico's* en zelfs een verhoogde kans op vroegtijdig overlijden. Bij mensen die zich eenzaam voelen is er een groter risico op suïcide, hartproblemen, depressie, dementie en chronische aandoeningen. Eenzaamheid mondt relatief vaak uit in ongezond(er) gedrag. Denk aan het gebruik van drugs (inclusief alcohol), medicijnen, of andere verdovende en verslavende middelen, maar ook aan teruglopende zelfzorg, minder gezond eten en minder bewegen. Eenzaamheid zet dikwijls een neerwaartse spiraal in gang waarin iemand zich steeds verder terugtrekt en zijn/haar wereld steeds kleiner wordt. (uit: Coalitie Erbij, 2018)

Oplossingen

Het structureel oplossen van eenzaamheid is heel moeilijk. Mensen die eenzaam zijn vragen zelden om hulp (eenzaamheid wordt ervaren als een persoonlijk falen of taboe) en zijn moeilijk te bereiken. Met dit programma worden in drie richtingen oplossingen gezocht die dicht bij de huidige museumpraktijk liggen. De eerste richting sluit aan bij de manier waarop het museum nu al ontmoetingen en activiteiten organiseert en faciliteert rond de collecties/erfgoed. Het draait hierbij vaak om kijken en het delen van verhalen en herinneringen. Dit kan in het museum plaatsvinden maar kan ook buiten het museum worden toegepast. Hierbij wordt vooral ingezet op moeilijk te bereiken mensen.

De tweede richting gaat over productie en het aanspreken en ontwikkelen van creatieve vaardigheden als vorm van zingeving. Naar voorbeeld en ervaring van de handwerkplaats leveren mensen een betekenisvolle bijdrage aan een proces dat uiteindelijk leidt tot een hoogwaardig eindproduct. Hierin worden kunstenaars en ontwerpers betrokken van binnen en buiten Zeeland.

De derde richting sluit net als de tweede richting aan bij de manier waarop het museum kunstenaars uitnodigt om met een specifiek onderwerp aan de slag te gaan. Artistieke praktijken worden ingezet om strategieën en slimme methodes te ontwikkelen waarmee de oorzaken en effecten van eenzaamheid kunnen worden verzacht of weggenomen. Hierbij kan zowel gedacht worden aan social design als aan autonome kunstpraktijken die wel werken met gemeenschappen. Juist vanuit de artistieke verbeelding kunnen nieuwe vormen van samenwerken, samen leren en zintuiglijke ervaringen opdoen worden aangedragen. Sleutelwoorden zijn daarbij, nabijheid en het overbruggen van fysieke en emotionele afstand, het vergroten van zelfredzaamheid en mensen laten deelnemen in sociale netwerken. Ook kan gedacht worden aan het op een creatieve manier oplossen van leegstand of mobiliteitsvraagstukken in afgelegen gebieden.

De eerste en tweede oplossingsrichting passen in het idee van Art on Prescription met preventie (nulde lijnszorg). De tweede en derde aanpak sluiten aan bij het gedachtengoed van de Arte Útil beweging.

Eenzaamheid is voor iedereen verschillend en een oplossing is dan ook altijd maatwerk. Op de website <https://www.eenzaam.nl/activiteiten-voor-jou> worden de oplossingen in 6 verschillende categorieën gezocht.

- Ontmoeting en activiteit
- Buddy en maatje
- Luisterend oor
- Cursussen en training
- Matchingwebsite
- Uitjes en vakantie

Voor het museum liggen kansen in de categorie Ontmoeting en activiteit en Cursussen en training. In lijn met het gedachtengoed van Arte Útil worden oplossingen gezocht door het inzetten van de artistieke verbeelding om de status quo uit te dagen en nieuwe inrichting van het eigen leven en de samenleving voor te stellen.

Wat zijn werkzame elementen in de strijd tegen eenzaamheid waarin het museum een rol zou kunnen spelen?

- 1 Focus op talent, expertise en mogelijkheden
- 2 Een actieve rol voor de deelnemers
- 3 Verhalen delen
- 4 Een uitnodigende setting
- 5 Eigenaarschap en eigenheid
- 6 Terugkerende activiteiten (met een vaste groep mensen)

De punten 1,2,3 en 5 sluiten goed aan bij de criteria van Arte Útil projecten (<https://www.arte-util.org/about/colophon/>) De uitdaging is om net als bij de Handwerkplaats mensen een betekenisvolle bijdrage te laten leveren aan een proces dat uiteindelijk leidt tot een hoogwaardig product. Hierin worden kunstenaars betrokken van binnen en buiten Zeeland. Het resultaat hoeft niet zozeer een commercieel of verkoopbaar product te zijn, maar moet van waarde zijn voor de deelnemers of andere belanghebbenden. (Vergelijk de criteria 6 en 7 van Arte Útil: 6) Have practical, beneficial outcomes for its users & 7) Pursue sustainability)

Wat is de werking ervan op het welbevinden van mensen?

De afgelopen jaren zijn er verschillende (verkennende) onderzoeken gedaan naar deze en vergelijkbare vragen. Recent is bijvoorbeeld bij ouderen onderzocht wat het effect is van kunstinterventies op de positieve gezondheid (Movisie, 2018) en bij volwassen statushouders is gekeken naar het effect op integratie en participatie (LKCA/Movisie, 2019). Het onderzoek onder ouderen laat onder meer zien dat kunst en cultuur positief effect hebben op:

- meedoen: door de culturele activiteiten ontstaat er sociale interactie, deelnemers krijgen het gevoel ergens bij te horen;
- kwaliteit van leven: er komt plezier in het leven, de sleur wordt doorbroken en hersenfuncties worden uitgedaagd en gestimuleerd;
- zingeving: er ontstaat meer levenslust, er is weer iets om 'je bed voor uit te komen'.
- Bij statushouders is het effect op de sociale contacten belangrijk. Die zijn onontbeerlijk voor een succesvolle integratie.
- Niet alleen scheppen kunst en cultuur goede kaders voor sociaal contact, ook kunnen er (structurele) sociale netwerken en vriendschappen ontstaan.
- Door het accent op kwaliteiten en talenten voelen nieuwkomers zich tijdens kunstprojecten weer 'mens' in plaats van vooral 'vluchteling'.
- Het meedoen versterkt bovendien het gevoel van controle over het eigen leven.

Doelgroepen bereiken

Er is geen sprake van een duidelijk afgebakende, eenduidige doelgroep. Om mensen te bereiken zal er samengewerkt worden met huisartsen, thuiszorg, mensen die in de wijk werken, dagopvang, kerken, AZC, buurthuizen, oftewel mensen die mogelijk "achter de voordeur" kunnen kijken. Die mensen kennen die zich eenzaam voelen en die mensen kunnen bereiken. Zij kunnen mogelijk een rol spelen bij het verkleinen van de drempels voor het meedoen. Bijvoorbeeld door iemand mee te nemen naar een activiteit. Voorop staat dat de drempel om deel te nemen laag moet zijn. Geld en afstand spelen hierin een rol.

Met dit programma worden in drie richtingen oplossingen gezocht die dicht bij de huidige museumpraktijk liggen. De eerste richting sluit aan bij de manier waarop het museum nu al ontmoetingen en activiteiten organiseert en faciliteert rond de collecties/erfgoed. Het draait hierbij vaak om kijken en het delen van verhalen en herinneringen. Dit kan in het museum plaatsvinden maar kan ook buiten het museum worden toegepast. Hierbij wordt vooral ingezet op moeilijk te bereiken mensen.

De tweede richting gaat over productie en het aanspreken en ontwikkelen van creatieve vaardigheden als vorm van zingeving. Naar voorbeeld en ervaring van de handwerkplaats leveren mensen een betekenisvolle bijdrage aan een proces dat uiteindelijk leidt tot een hoogwaardig eindproduct. Hierin worden kunstenaars en ontwerpers betrokken van binnen en buiten Zeeland.

Artistieke praktijken worden ingezet om strategieën en slimme methodes te ontwikkelen waarmee de oorzaken en effecten van eenzaamheid kunnen worden verzacht of weggenomen. Hierbij kan zowel gedacht worden aan social design als aan autonome kunstpraktijken die wel werken met gemeenschappen. Juist vanuit de artistieke verbeelding kunnen nieuwe vormen van samenwerken, samen leren en zintuiglijke ervaringen opdoen worden aangedragen.

- 1 De komende 4 jaar wordt elk jaar bij één van de tijdelijke tentoonstellingen een nieuwe aanpak gecreëerd samen met een concrete doelgroep op basis van (één van) bovenstaande uitgangspunten. Ter ondersteuning en inspiratie worden best practices verzameld van projecten (zowel binnen als buiten de cultuursector) ter bestrijding van eenzaamheid.
- 2 Bestaand, succesvol aanbod van het Zeeuws Museum wordt doorontwikkeld samen met nieuwe partners en andere doelgroepen (*Huis van Herinnering* en de *Werkplaats*).
- 3 Methodieken/vormen van procesbegeleiding die effectief zijn worden overgedragen aan andere Zeeuwse musea die zelf aangeven dat zij interesse hebben in deelname en bereid zijn de aanpak structureel op te nemen in hun eigen aanbod. Op deze manier kunnen we doelgroepen bereiken in hun eigen omgeving (drempelverlagend). Dit is mogelijk omdat in Zeeland zowel in de stedelijke regio (Z4 – Middelburg, Vlissingen, Terneuzen en Goes) als in de meer landelijke omgeving zich veel musea bevinden.
- 4 Na afloop van het 4-jarenprogramma organiseert het museum, samen met de partners en vertegenwoordigers van de doelgroepen, een afsluitende bijeenkomst waar de resultaten met belanghebbenden en belangstellenden wordt gedeeld. De resultaten worden vastgelegd in een (online) publicatie en video's op de website van het museum die voor iedereen (gratis) toegankelijk zijn.

Ad 1)

- Samen met een concrete doelgroep en eventueel andere partners wordt er nieuw aanbod ontwikkeld. Ter inspiratie worden voorbeelden verzameld van bewezen effectief gebleken projecten die gericht zijn op het vergroten van de zelfredzaamheid van de deelnemers en/of het verhogen van hun deelname aan sociale netwerken. Dit kan zowel in als buiten de culturele sector zijn en (inter)nationaal.
- Methodes verzamelen waarmee het effect van de aanpak op de deelnemers geëvalueerd kan worden.
- Om een indruk te geven van mogelijke nieuwe programma's het volgende:
  - / Middelburg - Dauwendaele (wijk met voornamelijk sociale woningbouw met relatief veel bewoners die een geschiedenis hebben met verslaving, schulden of psychische problemen). Samenwerking zoeken met het Pennywafelhuis en haar bezoekers/gebruikers uit de wijk. Dit is een kunstenaarsinitiatief dat er op gericht is mensen naar buiten te trekken en laten werken aan hun talenten. <https://pennywafelhuis.nl/>
    - Zelfredzaamheid verhogen door leren nieuwe competenties
    - Sociale netwerken versterken

- / Special Guest programma (o.a. Studio i van Van Abbe)
  - Sociaal netwerk versterken, aanbod anders positioneren zodat aanbod voor speciale doelgroepen voor iedereen toegankelijk is. Bijvoorbeeld een rondleiding voor blinden en slechtzienden positioneren als een “voel”-rondleiding die voor iedereen toegankelijk is.
- / Stad en Taal (Stedelijk museum). In Zeeland zou dat vorm kunnen krijgen door een samenwerking met de deelnemers en Taalmaatjes van Taalsamenspraak
  - Museum als leeromgeving voor Nederlands als 2^e taal
  - Zelfredzaamheid vergroten via nieuwe competenties
  - Sociaal netwerk vergroten
- / Ontmoetingen of rondleidingen organiseren in de geest van ‘small talk survival’ <https://www.amboanthos.nl/boek/smalltalk-survival/>
  - training sociale vaardigheden in de context van het museum
- / Inzetten van oral history als middel om verhalen te verzamelen en verbinder tussen generaties, zowel in een museum als op locatie (ophalen van verhalen).
  - Versterking van sociale netwerken

Ad 2) **Bestaande programma’s ZM** die geschikt zijn voor aanpak tegen eenzaamheid en gedeeld kunnen worden met andere musea zijn:

- Werkplaats
  - / Vrijwilligers vormen een hecht *sociaal netwerk*
  - / Kennis en kunde op gebied van handwerk wordt op waarde geschat.
  - / Publiek kan actief deelnemen en d.m.v. gesprek verhalen en kennis delen
  - / In samenspraak mét de vrijwilligers ontstaat het programma.
- Huis van Herinnering
  - / Mensen met somatische (lichamelijke) klachten en jonge(re) mensen ontmoeten elkaar. Beide partijen voelen zich ‘gezien en gehoord’. Dit leidt soms tot jarenlange contacten.
- Onvergetelijk
  - / Ontmoeting met lotgenoten (mensen met dementie / mantelzorgers).
  - / Opbouwen van een sociaal netwerk is in theorie een mogelijkheid
  - / Aanpak is “eigendom” van Stedelijk en Van Abbe. Toestemming nodig om dit verder te delen met andere musea.

Ad 3) We streven naar:

- Aanpak geschikt voor stedelijke omgeving (Z4 = Middelburg, Vlissingen, Goes en Terneuzen)
- Aanpak voor dunbevolkte gebieden (Zeeland heeft hoogste museum dichtheid per inwoner van Nederland)
- Spreiding over de verschillende ‘eilanden’.
- De Vereniging van Zeeuwse Musea treedt op als partner.
- De andere Zeeuwse Themamusea (dat zijn naast het ZM het Watersnoodmuseum – Ouwerkerk, Bevrijdingsmuseum – Nieuwdorp, Maritiem Museum – Vlissingen, Industrieel Museum - Sas van Gent) willen graag aansluiten bij het programma, omdat zij zich al op verschillende manieren met het onderwerp bezig houden. Voorbeelden hiervan zijn: kerstdiner voor ouderen, inburgeringsprogramma, het bieden van een netwerk voor oud-vrijwilligers, ontvangst van bewoners van zorgcentra uit de directe omgeving voor een kopje koffie en een praatje, etc.; vanuit deze betrokkenheid sluiten zij graag aan bij het project.

De manier waarop we andere musea willen ondersteunen bij het implementeren van succesvolle projecten zal gebaseerd worden op de manier waarop het programma *Onvergetelijk* is aangeboden aan andere Nederlandse musea door Van Abbe Museum en Stedelijk Museum Amsterdam. Het Van Abbe Museum heeft toegezegd hiervoor het betreffende plan van aanpak beschikbaar te stellen.

Sleutelwoorden in deze aanpak waren:

- *motiveren* waarom je wilt deelnemen als museum
- *kwaliteitsbewaking* door het afsluiten van een overeenkomst voor meerdere jaren
- *implementeren* van het programma op locatie door een speciaal daarvoor getrainde medewerker, waarbij draaiboeken, instructiemateriaal, etc. ter beschikking van het museum worden gesteld.

Ad 4) De resultaten van 4 jaar onderzoek, experiment en implementatie zullen op eenzelfde wijze met het culturele veld en andere belanghebbenden en geïnteresseerden worden gedeeld als de resultaten van het programma HANDWERK. Een afsluitend symposium, een gratis (online) publicatie, video's en bijdragen van de museumstaf aan (inter)nationale symposia vormen hiervan het hart.

RESULTAAT

Na 4 jaar heeft dit project opgeleverd:

- Goed inzicht in hoeverre en op welke manier de filosofie van The Useful Art Movement kan worden vertaald naar en toegepast in de praktijk van het Zeeuws Museum. Of anders geformuleerd; hoe we een museumbezoek en kunst en erfgoed meer kunnen integreren in de samenleving. Wij realiseren ons dat de kans bestaat dat er methodes uitkomen die moeilijk overdraagbaar zijn aan andere musea en dat we ons misschien moeten beperken tot het overdragen van de manier waarop een museum kunstenaars kan faciliteren in zo'n proces van samenwerken aan en verbeelden van nieuwe ideeën en oplossingen.
- De resultaten van vier jaar onderzoek en experiment worden gepresenteerd in de vorm van:

Een bijeenkomst voor belanghebbenden en belangstellenden

Een gratis (online) publicatie met "receptenboek", do's en dont's en best practices voor culturele instellingen.

Video's en podcasts van de deelprojecten

Afhankelijk van de resultaten van 4 jaar experiment levert dit project idealiter ook het volgende op:

- een keuzemenu met activiteiten in de bestrijding van eenzaamheid. In het keuzemenu zijn activiteiten die zich richten op een of meer van de onderstaande aspecten:
  1. het vergroten van zelfredzaamheid
  2. het vergroten van het sociale netwerkin zowel
  3. de landelijke omgeving
  4. de stedelijke omgeving

voor

5. mensen die weinig tot niets te besteden hebben
6. mensen die meer te besteden hebben.

De betreffende activiteiten zijn te vinden op de website van de deelnemende musea.

- Er wordt gestreefd naar het realiseren van een (verdien)model voor de continuering van het aanbod. Deelnemers, ondernemers, onderwijs en overheden zijn betrokken bij de (financiële) borging van de verschillende activiteiten bij de deelnemende musea.

Vanuit Zeeland worden in totaal 3 aanvragen ingediend voor de BIS 2021-2024. CBK Zeeland heeft een aanvraag ingediend als ontwikkelinstelling, Vleeshal als presentatie instelling en Zeeuws Museum voor Regionale musea. Tussen de drie aanvragen zijn interessante raakvlakken en mogelijkheden tot samenwerking.

Vleeshal gaat de komende 4 jaar een programma uitvoeren rond het thema Rituals of care. Om onder de noemer van 'rituals of care' tot nieuwe vormen van samenzijn te komen, vindt Vleeshal het van belang om los te breken van een neoliberale focus op het eindproduct, aandacht te geven aan het artistieke proces, maar ook om ruimte laten bestaan voor twijfel of falen. Alleen dan is radicaal experiment mogelijk, wat weer broodnodig is om normatieve structuren te doorbreken. Conceptueel sluit dit op interessante wijze aan bij de theorie van Arte Útil die het Zeeuws Museum in de komende beleidsperiode wil onderzoeken.

CBK Zeeland gaat in een samenwerkingsverband o.a. in het Grenspark Groot Saeftinghe vanaf 2021 voor langere tijd een fieldlab inrichten. Qua aanpak sluit dit goed aan op de insteek van HANDWERK van het Zeeuws Museum. De kennis en ervaring met HANDWERK kan een goede springplank vormen om vanuit deze hele specifieke plek artistieke en sociale innovatie te laten ontstaan. Ook inhoudelijk zijn er verschillende relaties met het programma van het Zeeuws Museum. De raakvlakken zitten vooral in de thema's verbinding, verstillig en de kwetsbaarheid van Zeeland. Dat biedt de mogelijkheid om samenwerking te realiseren en de impact van onze beider programma's te versterken.

